

Стаття посвячена дослідженню питання джерел права, в частности, проблематики виділення джерел процесуального права. Ключевым при этом является вопрос соотношения процессуальных и материальных источников права, в зависимости от их особенностей. Выделение процессуальных источников права, и определение их особенностей требует теоретического исследования данной темы в научной сфере для совершенствования системы источников права и их дальнейшего развития.

The article investigates the question of sources of law, and in particular the issue of separation of sources of procedural law. The key here is the relationship between procedural and substantive law sources, depending on their features. Emphasizing judicial sources of law, and determine their characteristics requires a theoretical study of the topic in science to improve the system of sources of law and their further development.

Стаття надійшла до редколегії 20.09.2013

УДК 347.956(477)

Цихоня Д. Ю., НУ «ОЮА»

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню правового механізму реалізації права на апеляційне оскарження судових рішень. Основна увага зосереджена на визначенні передумов апеляційного оскарження та їх систематизації.

У Конституції України (ст. 55) визначено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Реалізацією права особи на судовий захист, як зазначає Конституційний Суд України у своєму рішенні від 11.12.2007 року № 11-рп/2007, є можливість оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина (абз. 3 пп. 3.1. п. 3) [1].

Суди першої, апеляційної, касаційної інстанцій і Верховний Суд України, відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 року, діють в Україні для забезпечення

справедливого та неупередженого розгляду справ у розумні строки. Відповідно, наряду з принципами територіальності та спеціалізації у правовій доктрині виділяють принцип інстанційності. Зазначений принцип, як відзначає Р. М. Мінченко, полягає в тому, що цивільний процес розподіляється на провадження щодо розгляду цивільних справ судами чотирьох судових інстанцій: місцевим судом, судом апеляційної інстанції, Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних і кримінальних справ і Верховним Судом України. Саме такий, чотирьохінстанційний судовий розгляд цивільної справи, як вважає вчена, забезпечить найбільшу ефективність цивільного судочинства і остаточність та обов'язковість прийнятих судових актів [2]. У свою чергу, ефективний механізм судового захисту прав людини – це найбільш універсальний демократичний інструмент правової держави [3].

З урахуванням євроінтеграційного курсу України варто звернути увагу і на правову позицію Європейського Суду з прав людини, відображену в його ухвалі від 08.01.2008 року у справі «Скорик проти України», в якій Суд відзначив, що відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якщо в національному правовому порядку існує процедура апеляції, держава має гарантувати, що особи, які знаходяться під її юрисдикцією, мають право у апеляційних судах на основні гарантії, передбачені ст. 6 Конвенції [4].

Процесуальні питання апеляційного оскарження судових рішень та окремих аспектів його реалізації активно досліджуються у науці цивільного процесуального права вітчизняними вченими, як зокрема: С. С. Бичкова, М. М. Бородін, П. О. Гвоздик, Л. Є. Гузь, К. В. Гусаров, О. В. Дем'янова, В. В. Комаров, В. А. Кройтор, Д. Д. Луспеник, Р. М. Мінченко, О. М. Трач, Є. А. Чернушенко, П. І. Шевчук та ін. Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, та реформування судової системи обумовлюють доцільність подальшого дослідження та вдосконалення інституту апеляційного оскарження у цивільному судочинстві. Особливий науково-практичний інтерес набувають питання, пов'язані з забезпеченням правового механізму реалізації права на апеляційне оскарження судових рішень у частині визначення та систематизації передумов права на апеляційне оскарження.

Відповідно, метою даної статті є дослідження правової природи передумов права на апеляційне оскарження.

Держава, гарантуючи кожному захист його прав і свобод, забезпечує можливість отримання такого захисту у разі звернення особи до суду. Відповідно до приписів ч. 1 ст. 213 ЦПК України рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим. Якщо ж у судовому

рішенні міститься судова помилка, то вона повинна бути виправлена до набрання цим рішенням законної сили. М. А. Гурвич відзначав, що система виправлення державою помилок і порушень, допущених її органами, створює надійну гарантію і охорону як інтересів учасників справи, так і поєднаних з ними державних та громадських інтересів. Засобом приведення цієї системи в дію слугує перш за все право сторін на оскарження рішення першої інстанції незалежно від його правильності [5].

Для реалізації можливості звернутися до апеляційного суду з апеляційною скаргою на рішення суду першої інстанції необхідна наявність низки передумов, що в правовій доктрині визначаються як попередні умови реалізації права на апеляційне оскарження. С. В. Васильєв поділяє передумови допустимості апеляційного оскарження на передумови об'єктивного (наявність об'єкта, з приводу якого подається апеляція; дотримання строку апеляції) та суб'єктивного (наявність певного кола осіб, які мають право подати апеляційну скаргу на рішення, ухвалу суду першої інстанції) характеру [6].

Однак, більшість вчених, визначаючи передумови права на апеляційне оскарження, все ж таки уникають дослідження щодо систематизації таких передумов. Зокрема, К. В. Гусаров умовами реалізації права апеляційного оскарження визначає: а) належність особи до кола суб'єктів, які мають право подати апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції; б) належний об'єкт оскарження; в) відсутність пропущення строку на апеляційне оскарження чи відмови у його поновленні [7]. Г. В. Корчевний, досліджуючи зміст права на оскарження судових рішень, у його структурі виділяє строк апеляційного оскарження та коло осіб апеляційного оскарження [8].

У правовій доктрині значного поширення набуло твердження, що для реалізації права апеляційного оскарження та виникнення апеляційного провадження, окрім передумов об'єктивного та суб'єктивного характеру, є необхідним і дотримання низки формальних передумов [9].

Зокрема, О. О. Борисова, поділяючи передумови апеляційного оскарження на об'єктивні, суб'єктивні та формальні, останні пов'язує з порядком подання апеляційної скарги: визначенням її реквізитів тощо [10]. Л. Е. Гузь формальними умовами здійснення права на апеляційне оскарження визначає: дотримання форми та змісту апеляційної скарги; направлення іншим сторонам, які беруть участь у справі, копії апеляційної скарги і доданих до неї документів; сплату державного мита; оформлення повноважень представника у випадку подачі апеляційної скарги від імені особи, яка бере участь у справі [11].

Аналогічної позиції щодо доцільності поділу передумов апеляційного оскарження на об'єктивні, суб'єктивні та формальні дотримуються і інші вчені-процесуалісти [12].

Незважаючи на деякі розбіжності у трактуванні передумов апеляційного оскарження у правовій доктрині та відсутність належної їх систематизації, більшість вчених є одностайними у доцільності віднесення до передумов апеляційного оскарження належного об'єкту апеляційного оскарження; кола осіб, уповноважених на апеляційне оскарження; дотримання строків такого оскарження.

Отже, однією із основних об'єктивних передумов права апеляційного оскарження є належний об'єкт оскарження. На законодавчому рівні об'єкти апеляційного оскарження визначені у ст. 292 ЦПК України, відповідно до ч. 1 якої сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково.

Коло рішень суду першої інстанції як об'єктів апеляційного оскарження цивільним процесуальним законодавством не обмежено, на відміну від ухвал суду першої інстанції, для оскарження яких законодавцем встановлено певні обмеження. Так, відповідно до ч. 2 ст. 292 ЦПК України ухвала суду першої інстанції оскаржується в апеляційному порядку окремо від рішення суду у випадках, передбачених ст. 293 ЦПК України. Системний аналіз положень ч. 1 зазначеної норми надає змогу дійти висновку щодо вичерпності переліку ухвал суду першої інстанції як об'єкту апеляційного оскарження.

У разі подання апеляційної скарги на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду, відповідно до ч. 2 ст. 293 ЦПК України, суд першої інстанції повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню.

Пленум Верховного Суду України у п. 4 постанови «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» звертає увагу на необхідність апеляційного оскарження окремо від рішення суду ухвал суду першої інстанції, зазначених у ст. 293 ЦПК України, відповідно до буквального змісту кожного із пунктів. Зокрема, як відзначається в постанові, підлягає оскарженню ухвала про забезпечення позову, а не про відмову в забезпеченні; про відмову поновити пропущений процесуальний строк, а не про його поновлення; про визнання мирової угоди, а не про відмову в її визнанні тощо.

У науці цивільного процесуального права вченими-процесуалістами цілком слушно звертається увага на існуючі правові колізії щодо мож-

ливості апеляційного оскарження відповідно до ч. 4 ст. 135, ч. 2 ст. 211, ст. 397 ЦПК України ухвали про забезпечення доказів, окремої ухвали, ухвали про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду або про відмову у задоволенні клопотання з цього питання і відсутності зазначених ухвал як об'єктів апеляційного оскарження у вичерпному переліку ухвал суду згідно з ч. 1 ст. 293 ЦПК України.

Роз'яснення з приводу оскарження вищезазначених ухвал надав Верховний Суд України у постанові «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» (п. 4), відповідно до якої ухвали, зазначені у ч. 4 ст. 135, ст. 211, 397 ЦПК України, також можуть бути оскаржені в апеляційному порядку.

Погоджуємося з О. В. Дем'яною, яка критично оцінюючи положення ст. 293 ЦПК України за неточності у законодавчих формулюваннях та не включення до даного переліку низки ухвал, пряма вказівка на можливість оскарження яких міститься в інших нормах ЦПК України, дійшла вірного висновку, що формування кола ухвал, що підлягають апеляційному оскарженню, не може бути довільним і повинно відповідати певним критеріям – можливість, необхідність та доцільність оскарження [13].

Категоричність законодавця у ст. 293 ЦПК України та правова позиція Верховного Суду України у питаннях вичерпності переліку ухвал, що підлягають апеляційному оскарженню, на наш погляд, є передчасними та такими, що не відповідають приписам Основного Закону держави. З урахуванням того, що суд не може відмовити у правосудді при наявності ущемлення прав і свобод громадян, вважаємо можливим підтримати доктринальні підходи щодо доцільності усунення наявних законодавчих прогалин у питаннях оскарження судових ухвал в апеляційному порядку шляхом розширення переліку таких ухвал у ч. 1 ст. 293 ЦПК України.

Наступною об'єктивною передумовою є дотримання строку на апеляційне оскарження рішень суду першої інстанції.

Строки апеляційного оскарження на законодавчому рівні визначені у ст. 294 ЦПК України, згідно з якою апеляційна скарга на рішення суду подається протягом десяти днів з дня його проголошення, на ухвалу суду першої інстанції – протягом п'яти днів з дня її проголошення. Для тих осіб, які брали участь у справі, але не були присутні у судовому засіданні під час проголошення рішення суду чи ухвали законодавець встановлює десятиденний строк з дня отримання копії рішення, відповідно – п'ятиденний строк з дня отримання копії ухвали.

Передбачені ст. 294 ЦПК України строки на апеляційне оскарження рішення чи ухвали суду першої інстанції необхідно обчислювати з урахуванням визначеного ст. 69 ЦПК України правила про початок перебігу процесуальних строків – з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок та з дотриманням вимог частин 3, 6 ст. 70 ЦПК України.

Ст. 294 ЦПК України встановлено скорочені строки звернення громадян до суду апеляційної інстанції з апеляційною скаргою на рішення суду першої інстанції. Зазначені строки апеляційного оскарження судових рішень у цивільному процесі, що зазнали суттєвих змін у світлі реформування судової системи і прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 року, отримали схвальні відгуки у правовій доктрині.

Суттєвих змін зазнали також і правові наслідки пропуску строку на апеляційне оскарження, що регламентовані ч. 3 ст. 297 ЦПК України. Зокрема, у випадку, якщо апеляційна скарга подана після закінчення строків, встановлених ст. 294 ЦПК України, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку, або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані неповажними апеляційна скарга залишається без руху. Тоді як ст. 72 ЦПК України, що визначає наслідки пропущення процесуальних строків, у ч. 2 передбачає, що документи, подані після процесуальних строків, залишаються без розгляду, якщо суд за клопотанням особи, що їх подала, не знайде підстав для поновлення або продовження строку.

Згідно з п. 1 ч. 3 ст. 297 ЦПК України особі протягом тридцяти днів з моменту отримання ухвали надається право звернутися до апеляційного суду з заявою про поновлення строків або вказати інші підстави для поновлення строку. Якщо заяву не буде подано особою в зазначений строк або вказані нею підстави для поновлення строку апеляційного оскарження будуть визнані неповажними, суддя-доповідач, відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 297 ЦПК України, відмовляє у відкритті апеляційного провадження.

Іншого порядку обчислення строку апеляційного оскарження судових рішень, крім того, що визначений у ст. 294 ЦПК України, законодавець не передбачає. Відповідно, загальні правила обчислення строку на апеляційне оскарження поширюються і на виняткові випадки, коли залежно від складності справи складання повного рішення може бути відкладено.

Суб'єктивною передумовою права на апеляційне оскарження є належність особи до кола суб'єктів, які мають право звернутися до суду з апеляційною скаргою. Питання щодо суб'єктів права апе-

ляційного оскарження на законодавчому рівні вирішено у ч. 1 ст. 292 ЦПК України. Згідно з положеннями даної статті оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції мають право сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки. Таким чином, коло осіб, які можуть звернутися до суду з апеляційною скаргою, законодавцем необмежено. А саме, право апеляційного оскарження, крім осіб, які беруть участь у справі, поширюється також і на тих осіб, які не брали участі у справі за умови, що суд вирішив питання про їх права та обов'язки.

Право на апеляційне оскарження особами, які не брали участі у справі, позитивно сприйнято судовою практикою, зокрема, закріплено у п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 року «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку». Однак, реалізація даного права, згідно з позицією спеціалістів Верховного Суду України є можливою за умови, якщо суд вирішив питання про права та обов'язки таких осіб.

Надання права апеляційного оскарження суб'єктам, які не брали участі у розгляді справи судом першої інстанції, означає можливість оскарження рішення в апеляційному порядку особами, які не мають статусу осіб, що беруть участь у справі, і не були повідомлені про час та місце судового розгляду за умови, якщо рішенням суду вирішено питання про їх права і обов'язки [14].

Надання особам, які не брали участі у розгляді справи, права на апеляційне оскарження рішень судів, що стосуються їх прав і обов'язків, на думку Ю. Радзівського, є виправданим, оскільки єдиною можливістю захисту своїх прав у випадку незгоди зі змістом відповідного рішення для зазначених вище осіб є оскарження такого рішення в апеляційному порядку [15]. Р. М. Мінченко відзначає, що зазначені особи в обов'язковому порядку повинні обґрунтувати своє право на апеляційне оскарження посиланням на те, які саме права та обов'язки вирішив суд [16].

Розширення кола осіб, які мають право на звернення до суду апеляційної інстанції, безумовно, є прогресивним явищем і таким, що сприяє захисту прав та охоронюваних інтересів даних осіб.

Отже, можливість реалізації права на апеляційне оскарження обумовлена обставинами, а саме необхідністю дотримання низки передумов права апеляційного оскарження. Лише систематизувавши такі передумови з визначенням змісту кожної з них можна зробити висновок про ефективність реалізації права на апеляційне оскарження.

Бібліографічний список

1. Рішення суду у справі за конституційним зверненням гр. Касьяненко Б. П. щодо офіційного тлумачення положень п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, ч. 2 ст. 383 Кримінально-процесуального кодексу України від 11.12.2007 року № 11-рп/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/va11p710-07?test=XX7MfyrCSgkyMeGIziVFyBpuHdl2wsFggkRbl1c>.
2. Мінченко Р. М. Новели касаційного провадження у цивільно-процесуальному законодавстві України / Р. М. Мінченко // Часопис цивілістики. – 2010. – Випуск 9. – С. 37.
3. Ківалов С. В. Актуальні проблеми судового захисту прав людини в Україні і міжнародні стандарти / С. В. Ківалов // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – О., 2002. – Випуск 13-14. – С. 6.
4. Ухвала Європейського Суду з прав людини у справі «Скорик проти України» від 08.01.2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.search.ligazakon.ua>.
5. Гурвич М. А. Судебное решение. Теоретические проблемы. – М., 1976. – С. 11.
6. Васильєв С. В. Цивільний процес : навчальний посібник. – Х. : ТОВ Одиссей, 2008. – С. 331-332.
7. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – С. 834.
8. Корчевний Г. В. Право на оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку / Г. В. Корчевний // Судова апеляція. – 2006. – № 1 (2). – С. 25.
9. Ярков В. В. Арбитражный процесс. – М., 1998. – С. 309.
10. Борисова Е. А. Институт апелляции в гражданском процессе : автореф. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 : гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право / Е. А. Борисова. – М., 1994. – С. 6, 15, 17.
11. Гузь Л. Е. Методичні рекомендації з практичного застосування апеляційного і касаційного провадження в судовій практиці у світлі нового законодавства / Л. Е. Гузь. – Х., 2001. – С. 10.
12. Чернушенко Є. А. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Є. А. Чернушенко. – О., 2004. – С. 13; Т. Степанова. Сутність апеляційного оскарження та право на апеляцію / Т. Степанова, О. Ломакіна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 2. – С. 40-41.
13. Дем'янова О. В. Оскарження ухвал в цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / О. В. Дем'янова. – К., 2008. – С. 10.

14. Гусаров К. В. Обжалование по правилам ГПК Украины судебного решения лицами, не принимавшими участия в деле, относительно прав и обязанностей которых суд вынес решение / К. В. Гусаров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.juristlib.ru/book_3810.html.
15. Ю. Радзиевский. Право на обжалование: третий лишний? / Ю. Радзиевский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yurpractika.com/article.php?id=10007846>.
16. Р. Мінченко. Деякі питання апеляційного провадження в цивільному судочинстві України / Р. Мінченко // Юридичний вісник. – 2010. – № 4. – С. 66.

Статья посвящена исследованию правового механизма реализации права на апелляционное обжалование судебных решений. Основное внимание сосредоточено на определении предпосылок апелляционного обжалования и их систематизации.

The article investigates legal framework of realization of the right to appeal against court decisions. The main focus is on determining the preconditions of appeal and its systematization.

Стаття надійшла до редколегії 14.10.2013

УДК 343.9.01

Дмитришина Т. І., НУ «ОЮА»

ШЛЯХИ ГУМАНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ВІДНОСНО НЕПОВНОЛІТНІХ

У статті з урахуванням змін у діючому законодавстві кримінального профілю розглянуто шляхи та заходи розвитку сучасної кримінальної політики відносно неповнолітніх задля уточненню переліку обставин, які повинні бути з'ясовані при призначенні покарання. Робиться висновок щодо необхідності розширення законодавчої бази застосування примусових заходів виховного характеру.

Сучасна кримінальна політика України орієнтована на посилення протидії тяжким і особливо тяжким злочинам при одночасному пом'якшенні кримінальної відповідальності за злочини невеликої і середньої тяжкості. Демократичні перетворення, що почалися в Україні з 90-х років минулого сторіччя, зумовили кардинальні зміни